

Özgürleşme ve Sorumluluk Beklentisiyle Yönetimi Yeniden Anlamak

Mats Alvesson ve Hugh Willmott,

Yönetimi Anlamlandırmak: Eleştirel Bir Giriş

Çeviri editörleri: Dr. Öğr. Üyesi Pınar Memiş Sağır ve Dr. Öğr. Üyesi Şule Aydın Turan

Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, Aralık 2021, 308 s.

ISBN: 978-625-417-183-3

Değerlendiren: Zakir Eyniyev

Frankfurt Okulu kaynaklı Eleştirel Teori (ET), sosyal bilimleri ilk olarak 1960'larda, yönetim ve örgüt bilimleri ise 1980'lerde etkilemeye başladı (Cluley ve Parker, 2022: 3). Kuramsal temelini ağırlıklı olarak ET'den alan Eleştirel Yönetim Çalışmaları (EYÇ), temel olarak hâkim yönetim bilgi ve uygulamalarının tahakküm ve sömürüyü içeren örüntülerini ve bunların toplumsal etkilerini açığa çıkarmakla ve eleştirel incelemeye tabi tutmakla ilgilenir (Adler vd., 2007). EYÇ alanında öncül işletme profesörleri Mats Alvesson ve Hugh Willmott ise: "EYÇ'nin önemli bir görevi ve katkısının, örgütsel çalışma bağlamlarının daha sistematik bir eleştirel değerlendirmesini teşvik etmek" olduğunu iddia etmektedirler (s. 214).

Alvesson ve Willmott'ın 1996 yılında yayımlanan *Yönetimi Anlamlandırmak: Eleştirel Bir Giriş* isimli kitabı, yazının güncelliğine göre 2012 yılında büyük oranda baskısı yenilenmiş ve 2021 yılında da İngilizceden çevrilerek EYÇ alanında Türkçe-

@ Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, eyniyevzakir@gmail.com

ID 0000-0002-6552-0889

➔ Eyniyev, Z. (2023). Özgürleşme ve sorumluluk beklentisiyle yönetimi yeniden anlamak [Mats Alvesson ve Hugh Willmott'ın *Yönetimi Anlamlandırmak: Eleştirel Bir Giriş* kitabının değerlendirme yazısı]. *İş Ahlakı Dergisi*, 16 (1), ss. 174-179

✎ Kitap Değerlendirme

© İGİAD
DOI: 10.12711/tjbe/d4046
İş Ahlakı Dergisi, 2023
isahlakidergisi.com

📅 Başvuru : 24.02.2023
📄 Revizyon : 05.03.2023
📄 Kabul : 23.03.2023
📄 Basım : 05.2023

de ilk kitap olmuştur. Kitap, EYÇ yazınında, EYÇ'nin kuramsal ve düşünümsel olan biçimi ile onun yönetim alanına derinlemesine uygulanarak pratikte değişimler yaratan/yaratacak biçimi arasındaki köprüde, ilham ve teşvik dağıtan bir konuma sahiptir. Kitabın ilk baskısından beri EYÇ yazınında temel başvuru kaynaklarından biri olmasının nedeni, bu konumu olabilir.

Yazarlarının açıkladığı gibi: “Bu kitabın amacı, yönetim hakkında bütünleşmiş ve farklı bir bakış açısı geliştirmektir ki bu bakış açısı, aynı anda geniş ve eleştirel olma özelliği taşır” (s. XII). Bu amaç doğrultusunda yazarların kitapta esas niyetleri, eleştirel düşünmeyi daha geniş biçimleri ile ve daha geniş bir kitle için erişilebilir ve anlaşılabilir kılmaktır. Bu niyetlerine karşılık olarak, kitaplarının eleştirel düşünmeyi teşvik edeceğini, örgütlerde gereksiz yere özgürlüklerin kısıtlanması ve sömürü ile bunların nedenlerinden olan ana akım yönetimin, örgüt kuramlarının ve bunların uygulama biçimlerinin ortaya çıkarılmasına, iyileştirilmesine ve aynı zamanda yeni yollarının bulunmasına ve mevcutlarının geliştirilmesine katkıda bulunacağını ummaktadırlar.

Yazarlar, yönetim alanındaki eleştirel yaklaşımlara meraklı ve bu yaklaşımları geliştirilmekle ilgilenen akademisyenlerden, öğrencilerden ve uygulayıcılardan oluşan bir okuyucu kitlesine hitap etmeyi umsalar da (s. XII), kitabın özellikle EYÇ ile yeni tanışanlara hitap ettiği söylenebilir. Okuyucuların kitaptan kazanımları, EYÇ ile kapsamlı bir şekilde tanışmak, ET'nin EYÇ'yi nasıl beslediğini (bu yazarların yaklaşımından) anlamak, EYÇ'deki farklı araştırma konularını tanımak, literatür ile uygulamada özgürleşime ve sorumluluğa yönelik dönüşüme katkı yapmanın muhtemel yollarıyla tanışmak vd. meseleler olabilir. Yazarların da katkı sağladığı daha önceki önemli EYÇ eserlerinin (bkz. Alvesson ve Willmott, 1992; Alvesson vd., 2009) mevcudiyeti göz önüne alınırsa, *Yönetimi Anlamlandırma* kitabının 16 yıl sonra 2. basımına neden ihtiyaç olduğu sorusu akıllara gelebilir. Alandaki daha güncel kaynakları gündeme taşımak, önceki önemli eserleri birleştiren tek bir kaynak sunmak, EYÇ ile yeni tanışacaklar (özellikle lisansüstü öğrenciler) için giriş niteliğinde daha anlaşılır tek bir kaynak sunmak ve yönetim üzerine eleştirel düşünmeye teşvik etmek için böyle bir eser, önemli bir ihtiyacı gidermiştir. Kitabın literatüre bazı kayda değer katkılarının olduğunu da vurgulamak gerekir (örn. eleştirel metaforlar, s. 90-103; özgürleşmenin yeniden tanımlanması, 7. bölüm; eleştirel eylem öğrenimi, s. 247).

Kitabın çevirisi başarılı olmakla beraber, yazarlar yer yer ana akımda alışık olunmayan yazım tarzını benimsedikleri için, kitabın anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Gayesi yönetimde eleştirel ve derin düşünmeye çağrı yapmak olan bir kitaptan

daha akıcı ve kolay anlaşılır bir dil beklenirdi. Eğer bu bir sorun teşkil ederse, ana fikri toparlayan bölüm sonlarındaki sonuç kısımları, bu sorunu gidermeye yardımcı olan kitabın iyi yanlarından biridir.

Kitabın genel konu akışına bakarsak, 1. kısım (1. ve 2. bölümler) kuramsal bir arka plan, 2. kısım (3-6. bölümler) bu arka planın farklı yönetim uzmanlık alanları ile birleştiği noktaları ve buralardaki EYÇ katkılarının değerlendirilmesi ve 3. kısım (7-8. bölümler) düşünömsel ve eylemsel olarak EYÇ'nin genişleme ve uygulanma imkanlarının tartışılması olarak değerlendirilebilir. Kitap, Frankfurt Okulunun kısa tarihini içeren ek bir bölümle sonlandırılmıştır.

Birinci bölümde yönetime ET (bununla beraber, ET'nin tam yeterli olmaya-bileceğini, Foucaultcu, feminist, emek süreci teorileri ile post-yapısalcı gibi farklı görüşlere de açık olduklarını belirterek) penceresinden nasıl bakılabileceği ve buradan bakınca ne gibi şeyler görülebileceği ile ilgili açıklamalarla kapsamlı bir giriş yapılmaktadır. Burada yönetimi eleştirel olarak ele alma yaklaşımlarının, yönetim karşısı ütöpk bir yaklaşım olmadığı, tam tersine yönetimi toplumsal olarak gerekli bir uygulama gibi görerek onu daha demokratik, özgürlükçü, gerçek anlamda doğa dostu, toplumsal hedeflere katkı sunan ve faaliyetlerinin sonuçlarından sorumluluk duyan bir yöne çekmek olduğu görölmektedir. Genel beklenti, yönetim ve örgütlerde özerklik ve sorumluluk artışıdır. Bu niyetle eleştirel derin düşünme ile demokratik hesap verebilirliğin artırılarak baskıcı kurumlara ve uygulamalara meydan okunması gerektiğini iddia etmektedirler. Yönetimi sadece kârlılık ve verimlilik çıkarlarına hizmet eden araçsal akılcılığa karşın, çevresel sürdürülebilirlik, özerklik, sorumluluk ve adalet gibi ilkeleri içermesi bakımından araç-amaç ikiliğinde değerlendirmeleri dikkat çekmektedir.

İkinci bölümde, bilgi biçimlerini ve eleştirisinin sınırlarını belirleyebilmek için eleştirel düşünmeye zemin sağlayan bilgi, değerler ve güç arasındaki ilişkiyi incelemektedirler. Weber'in aksine, (özellikle yönetim alanında) bilginin değerden bağımsız olabileceği görüşüne karşın çıkarlar. Bu eksikliği tamamlayacağı için, Burrell ve Morgan'ın bilgi üretim paradigmasının eksik yönlerini eleştirmekle beraber faydalı olduğunu kabul ederek, ET'yi radikal insancıl paradigmada en etkili yaklaşım olarak açıklarlar. Yine de bilgi ve politika arasındaki bağlantıyı dikkate almadığı için bu boşluğu dolduracak olan Habermas'ın bilişsel ilgi teorisine başvurmuşlardır.

Üçüncü bölüm'de, işlevselci paradigmaya yönelik baskın metaforların karşısında meydan okuyacak metaforlar da geliştirmeyi ve eleştirel olana veya olmayana bağlı kalmadan çeşitli metaforlarla açık bir eleştirel diyalog yapılmasını önermektedirler.

Tanımladıkları metaforlar (çarpıtılmış iletişim, gizemleştirme, kültürel doping ve sömürgeleştirme olarak yönetim), tahakküm ve sömürgeciliği içeren baskın geleneksel metaforların karşısında, yazarların niyetlerinde yer alan özgürleştirici dönüşüme destek vermek için, alternatif bakış açıları olarak rol oynayabilirler.

Dördüncü, beşinci ve altıncı bölümlerde yazarların genel amaçları, bazı yönetim uzmanlıklarını EYÇ tarafından yapılan katkılar üzerinden tartışarak teoride ve uygulamada özgürleşme için radikal düşünmeye (yine) teşvik edici pencereler açmaktadır. Ele alınan alanların, ideolojik tahakküm, güç ilişkileri süreçleri ve teknokratik araçsallaştırmanın etkisiyle özgürleşmenin önünde engel, sömürü önünde ise fırsat oluşturduğu, buna rağmen araçsal niyetlerle farklı meşruiyet kaynakları üzerinden yüceltiğine dikkat çekmeye çalışırlar. Ana akımda birçok uzmanlık alanının tarihsel ve politik bağlamdan kopuk bir şekilde analiz edilmesi, içerdiği güç ve tahakküm ilişkilerini perdenin arkasına bırakmaktadır. Yazarların da niyeti aslında bu probleme münasip olarak her şeyi metalaştıran araçsal aklı, eril güdüme sahip modern yönetim, örgüt biçimleri ve uygulamaların etkisiyle oluşan (ama ortodoksinin kendisi tarafından göz ardı edilen) tahribatların bir yansıması olan özgürleşmenin önündeki gereksiz engelleri ve tahakküm ile sömürü yapılarını (eleştirel diyalog geliştirebilmek amacıyla) perdenin arkasından sahneye çıkarmaktır.

Kitabın özgürleştirici değişim için uygulamaya yönelik sekizinci ve son bölümünü, uygulayıcılar tarafından ET/EYÇ'nin benimsenmesinin ihtimal verilen pozitif etkilerini daha derinlemesine incelemektedir. Başta akademisyenleri, öğrencileri ve uygulayıcıları, (mikro) özgürleştirici dönüşümün temsilcileri/failleri olarak görürler. Bu bölümde, EYÇ'nin etkisinin akademinin ötesinde eğitimde, politikada, küresel bağlamda daha geniş kitlelere ulaşmasının yolları görülebilir.

Yazarların kitap boyunca yönetim ve örgütlerde özgürleşme, EYÇ'nin buradaki katkıları ve benzer konulardaki diğer değerlendirmeleri, başlangıçtaki amaçları ve niyetleri ile istikrarlı bir tutarlılık göstermektedir. Bundan dolayı yazarların ilgili alan yazındaki esas hususları açıklığa kavuşturmaları ve aynı zamanda geliştirmeye açık olan katkıları, yeni çalışmaları teşvik etmiştir. Bu da ilk baskısından beri EYÇ yazınının gelişimindeki bariz etkisinde görülmektedir.

Kitapta karşı tezlere, eleştirilere saygıyla yer verilerek, ana akımda görmeye alışık olmadığımız aktif bir diyalektik dil kullanılmıştır (bariz örnekleri için bakınız: s. 72, 171. 181-188, 89). Elllerinde Maslow'un çekici ("Eğer sahip olduğunuz tek alet çekiç ise, her sorunu çivi olarak görürsünüz") ile kırıp dökmek yerine, yanlış yerleri işaretlemek ve iyileştirme önerileri içeren yeni parantezler açmak amacıyla sadece

bir kalem tuttıkları için, eleştirel düşünmeyi teşvik etme niyetleri ile yazım üslupları arasındaki tutarlılık, eleştirel çalışmalara mesafeli ana akım yönetim akademisyenleri tarafından da takdir görebilir ki, bu da kitabın niyetiyle çok uygundur. Daha edebi bir dil ile ifade edecek olursak, “çalışkan ama bencil ve huysuz bir çocuk olan yönetimi karşısına alıp tembihleyen babacan bir akıl hocası dili” kullanılmıştır. Bu yüzden kitabın EYÇ’nin “kutsal kitabı” yerine, her türlü karşı görüşün diyaloguna davet eden bir “yuvarlak masa” olarak görülmesi daha uygundur. Buna rağmen, yazarların özellikle başta Habermas olmakla ET’ye sadık kaldıkları görülmektedir. Alanla yeni ilgilenen okuyucuların bunun farkında olması, yönetime eleştirel bakarken tek/kısıtlı bir çerçeveden bakmak zorunda olmadıklarını bilmeleri açısından önemlidir. Ayrıca, yazarların esas dert edindiği konular (özerklik/özgürlük ve sorumluluk yoksunluğunun nedeni olarak emeğin ve doğanın sömürüsü, çevre kirliliği ve sürdürülemez üretim, tüketim çılgınlığı ve medya gibi araçlarla kurumsallaştırılması, cinsiyet eşitsizlikleri vd.) arasında özerklik ve sorumluluk tahribine yol açması muhtemel olgular oldukları için örgütsel davranışın karanlık taraflarına (Linstead vd., 2014) yeterli yer verilmemesi, bir eksiklik olarak görülebilir.

Yazarların ET/EYÇ’nin veya onlara yakınsak muhtelif eleştirel derin düşünme biçimlerinin yönetim ve örgütlerde yaygınlaşacağı ve onlar aracılığıyla daha özgürlükçü ve sorumluluk içeren faaliyetlerin benimseneceğine ilişkin beklentilerinin olumlu olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber, özerklik, katılımcılık, sürdürülebilirlik gibi değerlerin bir anda yaygınlaşacağına, çıkar sahiplerinin bir anda bunlara istekli hale geleceğine inanacak kadar hayalperest olmadıkları için kısmi ilerlemeye inanmaktadırlar. Kitap boyunca genel görüşleri, bu adım adım artımlı özgürlük fikri ile tutarlıdır. Kitabın bu olumlu değişime yönelik inancın lehine hizmet etmeye adanmışlığı söylenebilir. Kitapta yer yer kullanılan “teşvik etmek” ve benzeri ibareler ile metnin genel içeriğinin uyuşması, kitabın yönetim ve örgüt bilimleri alanındaki özellikle akademisyen, uygulayıcı ve öğrencilerin eleştirel derin düşüncelerine ve dönüşmelerine destek vermeye “yüksek sesli bir davet” olduğu söylenebilir. Bu yüzden olsa gerek ki, örgütlerde özgürleştirici dönüşüm için bireye (ama toplumsal bilince sahip) daha çok vurgu yaptıkları görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, örgütlerde makro bir özgürleşme değişimini, daha çok toplumsal düzeyde analiz edip değerlendirseler de, çözümün mikro temelden bireysel, sürekli ve derin eleştirel düşünme ve eylem ile gelebileceğine daha çok inandıkları görülmektedir.

Yönetimi Anlamlandırmak ve diğer önemli EYÇ eserlerinin özellikle ABD ve Avrupa merkezli yönetim çalışmalarına önemli etki bıraktığı ve yönetim ile örgüt bilimlerinde eleştirel yaklaşımı akademik camiada kurumsallaştırdığı görülmektedir. Türkiye’de

ise yönetim ve örgüt bilimlerindeki gelişim ve ihtiyaçların biraz geriden gelmesinden dolayı henüz yolun çok başında olduğumuz itiraf edilmekle beraber (Alakavuklar, 2010), eleştirel perspektifin bazı akademisyenler tarafından örgütlü şekilde ilgi görmesi de umut vaat etmektedir (bkz. Şener, 2021). Yönetimi Anlamlandırmak kitabının Türkçeye kazandırılmasının özellikle yönetim ve örgüt bilimleri alanında geleceğin akademisyenleri olan lisansüstü öğrencilerine, EYÇ ile iyi bir tanışma fırsatı sunacağını düşünürsek, kitabın gelecekte Türkçe EYÇ alanının gelişimindeki olumlu etkisi öngörülebilir.

Kaynakça

- Adler, P. S., Forbes, L. C., & Willmott, H. (2007). 3 Critical management studies. *Academy of Management Annals*, 1(1), 119-179.
- Alakavuklar, O. N. (2010). Eleştirel bakış açısı: Türkiye için bir lüks mü yoksa gereklilik mi? 18. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, 290-299.
- Alvesson, M., & Willmott, H. (Der.). (1992). *Critical Management Studies*. London: Sage Publications.
- Alvesson, M., Bridgman, T., & Willmott, H. (Der.). (2009). *The Oxford Handbook of Critical Management Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Cluley, R., & Parker, M. (2022). Critical theory in use: Organizing the Frankfurt School. *Human Relations*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/00187267221111219>
- Linstead, S., Maréchal, G., & Griffin, R. W. (2014). Theorizing and researching the dark side of organization, *Organization Studies*, 35(2), 165-188. <https://doi.org/10.1177/0170840613515402>
- Şener, E. (2021). Türkiye’de eleştirel yönetim çalışmaları çerçevesinde bir durum çalışması: “yönetimde eleştirel perspektifler (YÖNEP) çalıştay”. *Isparta Okulu Dergisi*, 1(1), 47-65.